

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ (4 VE 5. SINIF) DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Hakan ÖNAL*
Niyazi KAYA*

ÖZET

Öğrencilerin öğrenme düzeyini etkileyen önemli faktörlerden biri de ders kitaplarıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, öğrencilerde tam öğrenmeyi gerçekleştirebilecek zengin öğrenme ortamları oluşturulamadığı için, ders kitapları temel kaynak olarak biraz daha öne çıkmaktadır. Ayrıca öğretmenlerimizin çoğu da derslerde kullanacakları öğretim yöntemlerini ders kitaplarındaki konu işleniş sistemine göre plânladıklarından, ders kitapları hem öğretmen hem de öğrenciler üzerinde son derece büyük öneme sahiptir. Ders kitaplarında verilen konuların sunum biçimi, öğrencileri aktif olarak olayların içersine sokabilecek durumda olmalıdır. 2004 Sosyal Bilgiler Programı'na göre hazırlanan 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları'nda, öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayacak birtakım değişiklikler eğitim açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı

THE EVALUATION OF SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS OF FOURTH AND FIFTH GRAD

ABSTRACT

Textbooks are one of the important factors affecting the learning level of students. Textbooks are seen as the main source books when the enhanced teaching situations can not be realized. Textbooks are of great importance on students and teachers because the teachers plan their courses according to the syllabus in Textbooks. The way how the subjects are presented in Textbooks should enable the learners to participate the lessons actively. Certain changes, which should be prepared according to the 2004, Social studies curriculum in fourth and fifth year students are important in contributing the active participation of the learners in respect to education.

Key Words: Social studies, Textbooks

---

* Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Balıkesir onal@balikesir.edu.tr
* MEB. Prof. Dr. Mehmet KAPLAN Sosyal Bilimler Lisesi, Yenimahalle / Ankara.
niyo75@yahoo.com

GİRİŞ

Soyutlanmış bilgiler, ezber, temel beceriler ve nötr değerlerden; bütünlüğe, düşünmeye, kavramsal anlamaya ve demokratik hedeflere doğru kaymakta olan sosyal bilgiler bir değişim süreci içerisine girmiştir. Bazı önemli eleştirilenler sosyal bilgileri, düşünmeye dayalı demokratik vatandaşlıkla ilgili temel bilgileri içermemekle suçlamaktadırlar¹. Bazı revizyonistler ise, sosyal bilgilerin etik değerlere önem vermediğini², anlamsız ve uydurma etkinliklerden oluşan yapay bir içeriği sunduğunu³, düşünme yerine ezberi pekiştirdiğini⁴ ve katılımcı vatandaşlığı geliştirme yolunda başarısız kaldığını belirtmektedirler⁵. Bu eleştirilere yanıt olarak, sosyal bilgiler reformcuları, önemli düşüncelerin üretimi ve uygulanmasını, toplumsal katılımı, küresel duyarlılığı, konuların bütünleştirilmesini ve öğrenci katılımını temel alan öğretim stratejileriyle zenginleştirilmiş, tarih, coğrafya ve diğer sosyal bilimlerin içerik temeline oturtulmuş, daha sevimli bir sosyal bilgilerin oluşturulmaya başlanacağını ileri sürmektedirler⁶.

Ülkeler uyguladıkları eğitim programları ile vatandaşlarında istedik davranışlar meydana getirerek varlıklarını sürdürmek ve insanlarına daha iyi hizmet vermeyi hedeflerler. Ülkelerin uyguladıkları eğitim programları farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle oluşturulur. Türkiye’de ilköğretim okullarında uygulanan

---

¹ Ravitch, D., and C.E. Finn, Jr. (1987), **What do our 17-year-olds know?** A report on the first national assessment of history and literature. New York: Harper & Row. p. 59.

² Marquand, R. (1988). **The meaning of America: Is it up for grabs’in U.S. schools?** The Christian Science Monitor (April 22): B1, B12.

³ Edelsky, C. (1989). **A critique of content study.** A panel presentation at the annual meeting of the National Council of Teachers of English, Baltimore.

⁴ Downey, Marine. (1986). Time, space, and culture. **Social Education** 50. p. 498.

⁵ Parker, William. (1989). Participatory citizenship: Civics in the strong sense. **Social Education** 53: 3. p 52.

⁶ McGowan, Tom, and Guzzetti. (1990), Barbara **Promoting Social Studies Understanding Through Literature-Based Instruction.** Source: Social Studies, January/February 91, Vol. 82, Issue 1, p. 21.

öğretim programlarından biri de sosyal bilgiler öğretim programıdır. Diğer bütün programlarda olduğu gibi sosyal bilgiler programının da başarıya ulaşabilmesi için önemli gereçlerden biri de nitelikli ders kitaplarının oluşturulmasıdır.

2. Öğretim Materyali Olarak Ders Kitapları

Ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinin en yaygın kullanılan ders aracıdır. Günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hâlâ önemini sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Çoğu öğretmen, öğretim programlarına hiç bakmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadır. Bundan dolayı ders kitaplarının önemi daha da artmaktadır⁷.

Gerçekten bir dersin amacına ulaşmasında ders kitabının önemli katkısı yadsınamaz. Ders kitapları, bir yandan öğrencilerin neler öğreneceklerini belirlerken, diğer taraftan öğretmenlerin öğreteceklerini de etkileyen kaynaklardır. Buna karşın belki de en fazla eleştirilen eğitim araçlarıdır. Öğrencilerin ve öğretmenlerin kullandıkları ders kitapları ile ilgili bir takım sorunların bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz⁸.

3. Cumhuriyetten Günümüze İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı

Cumhuriyet döneminde ilkokullarla ilgili 1926, 1930, 1932, 1936, 1948, 1962, 1968, 1989, 1993 ve 1998 yıllarında programlarda düzenlemeye gidilmiştir.

⁷ Alaattin Kızılcıoğlu (2003), **Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri**. İstanbul : Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:8, s.95

⁸ Erkan Gümüş. (2004), “Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarına Bir Bakış”, İstanbul: **Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, s.83..

1926 programında, “ilk mektebin başlıca maksadı genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir” ilkesi temele alınmış; tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerine yer verilmiştir. 1932 programında 1926 programındaki amaçlara ek olarak “bedence ve ruhça en iyi alışkanlıklara sahip olmak, milli, medeni ve insani fikir ve hislere sahip bir hale getirmek” gibi ilkelerde eklenmiştir⁹. 1952 yılında öğretmen okulları programına, daha önce ayrı ayrı dersler olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi'nin yerine, Sosyal Bilgiler adlı yeni bir dersin konulduğu görülür. Öte yandan, 1952 yılında toplanan Beşinci Milli Eğitim Şurası'nda, Sosyal Bilgiler dersinin ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında da okutulması kararlaştırılmış olmasına karşın, ancak 1962 yılında sınırlı biçimde uygulamaya konulmuş bulunan İlkokul Program Taslağı'na bu dersin "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adıyla girdiği bilinmektedir. Daha sonra 1968 tarihli yeni İlkokul Programı'nda aynı ders, "Sosyal Bilgiler" adıyla benimsenmiş; dördüncü ve beşinci sınıflarda haftada beşer saat olarak okutulmuştur. 1997 yılında sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinde sonra, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 10.09.1997 tarih ve 143 sayılı kararı ile ilköğretim okullarında okutulan Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri uygulamadan kaldırılmış; yerlerine Sosyal Bilgiler dersinin konması kararlaştırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 02.04.1998 gün ve 62 sayılı kararı ile kabul edilen yeni "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı" ilköğretim 4., 5., 6. ve 7. sınıflara yönelik olup "öğretimin kalitesini yükseltmek, ezberci bir eğitim yerine, günün ihtiyaçlarına cevap vermek" amacını taşımaktadır.

Sosyal Bilimler, insanların diğer insanlarla ve toplumla olan ilişkilerini inceleyen bir disiplinler topluluğudur. Sosyal Bilgiler ise, Sosyal Bilimlerin bulgu ve araştırmalarının, bir toplumda yaşayan insanlar için gerekli olan temel ve ortak öğelerini kapsamaktadır. Bir toplumu oluşturan bireylerin, o toplumdaki yaşayışı,

⁹ TC Milli Eğitim Bakanlığı 1932 Programı

ilişkileri, kültürü, öteki toplumlarla olan ilişkiler içindeki yerini ve bu konulardaki ortak ve temel bilgilerin oldukça kapsamlı bir bölümünü Sosyal Bilgiler oluşturur. Sosyal Bilgiler öğretiminde içerik, genellikle Sosyal Bilimlerle ilgili disiplinlerden seçilir. Toplumsal yaşamdaki düzenlemeler, her türlü ilke ve genellemeler bu alanın konusu olabilir. Sosyal Bilgiler derslerinde olgulara bir bütün içinde yer verilir. Bunun nedeni de, özellikle çocuğun, somut işlemler döneminde, her türlü olguyu ayrı ayrı ve parça parça değil, bir bütün içinde algılamasından kaynaklanır. Onun bu küresel algılama özelliği ve Sosyal Bilimlerin bütüncül bir yaklaşıma uygun düşen niteliği Sosyal Bilgiler derslerinin böyle bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir. Sosyal Bilimler, toplumda insan davranışlarının sistematik olarak incelenmesiyle ilgilenen disiplinleri içerir. Sosyal bilimler kapsamına giren alanlar kesin çizgilerle birbirinden ayırmak güçtür. Yapılmış olan bölümlenmeler de genellikle farklılıklar gösterir. Sosyal Bilimleri, fen ve teknik alanların dışında kalan ve insan bilimlerini de kapsayan bir tanım içinde düşünmek gerekir.

Sosyal Bilimlerin, Tarih ve Ahlâk Felsefesi ile başladığı görülür. Bu bilimler içinde yer alan disiplinler 19. yüzyılda büyük bir gelişme göstermiş, 20. yüzyılda yeni disiplinlerle bu gelişimini sürdürmüştür. Sosyal Bilimlerin ilköğretim çağındaki bir bireşimi sayılan Sosyal Bilgiler dersinde, çocuk, içinde yaşadığı yakın ve uzak toplumsal çevresini, geçmişi, bugünü ve geleceği ile yakından tanışma olanağı bulur. Çocuğun toplumsal kişiliğinin oluşturulması ve geliştirilmesinde bu dersin önemli bir işlevi vardır.

Cumhuriyet döneminde, ilköğretimde değişik yıllarda çeşitli program düzenlemelerine gidilerek kimi zaman Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık (Vatandaşlık) Bilgisi konuları ayrı ayrı dersler halinde programlarda yer almış; kimi zaman da Sosyal Bilgiler adı altında bir bütün içinde birleştirilmiştir. Bugün Milli Eğitim Bakanlığı'na yeniden geliştirilmiş olan Sosyal Bilgiler Programı, ilköğretimin

dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarında haftada üçer saat olarak uygulanmaktadır.

Ders kitaplarına ilişkin yapılan araştırmaların incelenmesi ortaya koymaktadır ki, ders kitaplarına yönelik araştırmalarda, dünya ölçeğinde kabul edilmiş belirli bir metodoloji ve kriterler yoktur¹⁰. Bunun temel nedeni, her toplumun kendi kültürel ihtiyaçları, eğitim anlayışları ve demokratik düzeyleri çerçevesinde ders kitabı kavram ve içeriğini belirlemesidir.

4. 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nın Önceki Programlardan Farkı

2004 yılında kabul edilerek pilot bölgelerde uygulamaya konulan sosyal bilgiler (4-5-6-7) programı bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin eğitim bilimlerine yansınması, eğitimde kalite ve eşitliğin artması, ekonomiye ve demokrasiye duyarlılığın sağlanması, bireysel ve ulusal değerlerin küresel değerler içinde geliştirilmesi, sekiz yıllık temel eğitim için program bütünlüğünün sağlanması, yatay ve dikey ekseninde kavramsal bütünlüğün oluşturulması, öğretim programlarının Avrupa Birliği normları ile uyumlu hale getirilmesi gibi gerekçelerle hazırlanmıştır.¹¹ Yeni sosyal bilgiler programı'nın hazırlanma gerekçesi Bakanlıkça şöyle açıklanmaktadır (MEB, 2005): “Tüm dünyada bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi; ülkemizde de demografik yapıda, ailenin niteliğinde, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsellik anlayışında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerleşme ve küreselleşme süreçlerinde görmek mümkündür. Tüm bu değişim ve

---

¹⁰ Weinbrenner, P. (1992) **Methodologies of textbook analysis used to date**. History and Social Studies: Methodologies of Textbook Analysis (edited by H. Bourdillon), Swets & Zeitlinger, Amsterdam.s 45.

¹¹ Şefik Yaşar (2005), **Sosyal Bilgiler Programı Ve Öğretimi**. Eğitimde Yansımalar VIII, Yeni ilköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu

gelişmeleri eğitim sistemimize ve programlarımıza yansıtmak bir zorunluluk halini almıştır.”

Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerekçesinde de belirtildiği, son yıllarda birçok gelişmiş ülkenin programlarında çeşitli düzenlemelere gidilmiş ve **oluşturmacı yaklaşım** program hazırlama sürecinde işe koşulmuştur. Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Finlandiya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde oluşturmacı yaklaşım ışığında programlar hazırlanarak uygulanmaya konmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında hazırlanan Sosyal Bilgiler (4-5-6-7) Programı'nda da bu ülkelerde de temel alınan *oluşturmacı kuram* benimsenmiştir.

Oluşturmacı kuram, öğrencilere, yaparak-yaşayarak öğrenme, problem çözme ve karar verme gibi becerilerin kazandırılması konusunda eğitimcilerin dikkatini çekmektedir. Sosyal bilgiler öğretim programlarının, öğrencilerin kazandıkları bilgileri problem çözmeye ve karar vermeye transfer edebilecekleri zihinsel becerileri geliştirmelerine yardım edecek bir biçimde düzenlenmesi, bu dersin daha etkili olmasına olanak sağlayacaktır.

2004 yılında kabul edilerek uygulamaya konulan sosyal bilgiler (4-7) programında 4. ve 5. sınıflarda 16 öğrenme alanı belirlenmiştir. Bu öğrenme alanlarından sekizi 4. sınıfta, diğer sekizi 5. sınıfta yer almaktadır.

Öğrenme alanları belirlenirken ilköğretimin temel amaçları ile 20. yy'ın ikinci yarısında bilim ve teknolojiye meydana gelen değişiklikler, toplumsal ve sosyal gelişmeler ve Türk toplumunun dünya toplumları ile ilişkilerini düzenleyen hususları dikkate alınarak davranışlar yerine kazanımlara yer verilmeye çalışılmıştır. Kazanımlar, “fark eder, ilişkilendirir, ayırt eder, belirler, örnekler verir” gibi üst düzey bilişsel öğrenmeleri oluşturacak şekilde ifade edilmiştir. Kazanımlara

erişmede yapılandırmacı yaklaşım temel alınmış olmakla birlikte bu kazanımlar, programın çeşitli bölümlerinde sıklıkla tekrar edilmektedir.

Programın içeriğinde temel nokta olarak sadece kazanımlar ile öğrenme alanları dikkate alınmamış, daha önceki programlarda olmayan değer ve becerilere de yer verilmiştir. Her öğrenme alanı için bir **beceri** ve bir **değer** belirlenmiştir. Beceri ve değerler belirlenirken öğrencilerin bedensel ve zihinsel gelişimleri dikkate alınmaya çalışılmış, bu yolla da etkin ve sorumlu vatandaş olabilmek için sahip olunması gereken özelliklerin kazandırılması amaçlanmıştır.

Öğrenme alanları, kazanımlar, değer ve beceriler bir bütün olarak incelendiğinde tüm bunların öğrencilere kazandırılabilmesi için klasik eğitim anlayışından farklı bir uygulamanın gerekli olduğu görülmektedir. Zaten programın işlenişi ile ilgili olarak yapılan açıklamalarda sıklıkla bu konulara değinilmektedir. Özellikle eleştirel düşünme ile kavram eğitimi üzerinde durulmaktadır. Daha önceki programlardan farklı olarak kavram eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Kavramların kazandırılmasında öğrenci seviyeleri de dikkate alınarak **giriş**, **geliştirme** ve **pekiştirme** olmak üzere üç aşamalı bir öğretim yolunun izlenmesi öngörülmüştür.

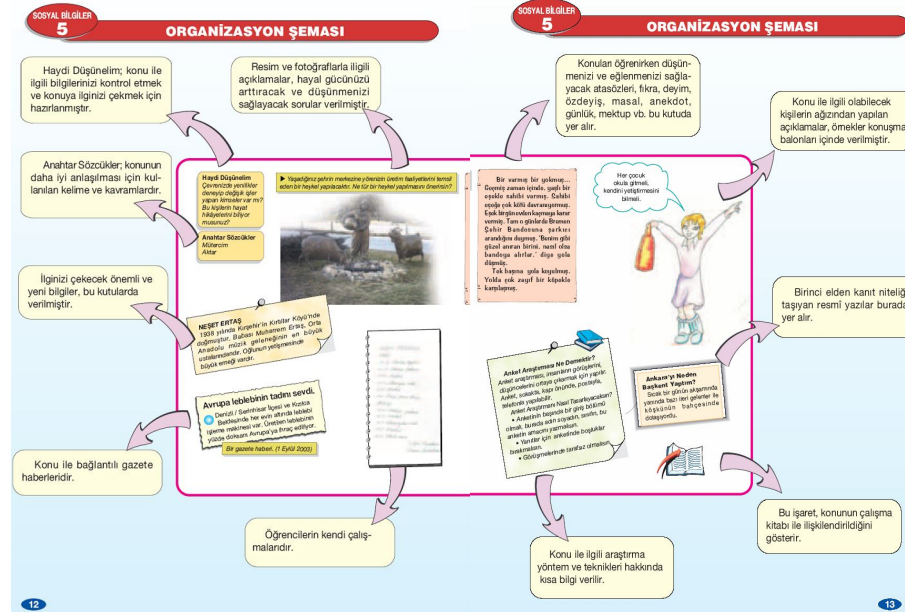
2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda diğer derslerle ve ara disiplinlerle ilişkilendirmenin nerede ve nasıl yapılacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu şekilde bütün programlarda eş zamanlılık takip edilerek öğretimde eş güdümün sağlanabilmesi hedeflenmiştir.

Dersin işlenişinde; sosyal bilgiler dersinin klasik ders araç gereçlerinin yanı sıra konu ya da konular destekleyen **birinci el kaynaklardan** oluşan (gazete, makale, dergi yazıları, resim, efsane, şiir, masal ya da görgü tanığı vb.) yeni araç-gereçler de önerilmektedir.

5. MEB'in Yayınladığı Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

2004 yılında kabul edilen yeni sosyal bilgiler programına göre hazırlanan Milli Eğitim Bakanlığı 4 (MEB, 2005 a) ve 5 (MEB, 2005 b). sınıf sosyal bilgiler seti; *ders kitabı*, *öğrenci çalışma kitabı* ve *öğretmen kılavuz kitabı* olarak yayınlanmıştır.

Foto 1: Organizasyon Şeması (MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı)

2005–2006 eğitim-öğretim yılından itibaren dört yıllık bir süre ile okutulmaya başlanan ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları önceki yıllarda Tâlim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilerek okutulan ders kitaplarından biçim, içerik ve yapısal olarak farklılıklar göstermektedir.

Yeni programa göre hazırlanan ders kitapları biçim olarak incelendiğinde ders kitaplarının giriş kısmında kitapta kullanılan şekil, çizim ve sembollerin ne anlama geldiği ve bunların nasıl kullanılacağına yer aldığı bir “organizasyon şemasına” yer verilmiştir (Foto 1). Bu uygulama ile kitabın ilk kez eline alan öğrenciler rahatlıkla kitaptan nasıl yararlanabileceklerini anlayabilirler.

Foto 2: Ünite Kapağı (MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı)

Her üniteye öğrencilerin öğrenme merakını uyandıracak bir ünite kapağı yer almaktadır. Ünite kapağında öğrencinin ilgisini çekecek konu başlıkları ile öğrenilmesi hedeflenen kazanımları içeren “öğreneceklerimiz” kısmı bulunmaktadır (Foto 2). Ayrıca ünite boyunca işlenecek belirli gün ve haftalara da yer verilmiştir. Daha önceki ders kitaplarında bu şekilde çocuklarda oryantasyonu sağlayacak bir yaklaşımın olduğunu söylemek pek de mümkün değildir.

Yeni bir konuya başlanırken öğrencilerin hem önceki bilgilerini yoklamak, hem de işlenecek yeni konuya ilişkin öğrencilerde öğrenme merakını oluşturacak bir

“Haydi Düşünelim” kutusu yer almaktadır (Foto 3). Bu kutuda bütün öğrencilerin cevaplayabileceği ya da düşüncelerini ifade edebileceği bir soru yer almaktadır. Bu kutuda yer alan soruların hazırlık aşamasında cevaplanması, konunun anlaşılmasında hazırlık kısmını oluşturacağı için öğrenmenin ilk aşamasının gerçekleştirilebileceği söylenebilir.

1. ÜNİTE HAKLARIMI ÖĞRENİYORUM

Haydi Düşünelim!
Sizce göre haklar mı önemlidir, sorumluluklar mı?

Anahtar Sözcükler
hak
sorumluluk

HAKLARIM ve SORUMLULUKLARIM
Toplumda hak ve sorumlulukların önemi konusunda farklı düşünen insanlar olabilir. Bazıları insan haklarının daha önemli olduğunu düşünür. Bazılar da haklardan çok sorumlulukların daha önemli olduğunu düşünür. Sizce göre bir hakka sahip olmak mı daha önemlidir? Yoksa o hakkın gerektirdiği sorumlulukları yapmak mı?

Bence sorumluluklar, haklardan önemlidir. Sorumluluk, kişinin kendi davranışlarının sonuçlarını üstlenmesidir. Toplum düzeni ve huzuru bir yaşam için birbirimize karşı sorumluluklarımızı öncelik vermeliyiz. Örneğin, ben yüksek sesle müzik dinlemeyi çok seviyorum. Ama genellikle dinlemiyorum. Bazen yeni doğan kardeşim uyuyor. Bazen, annem dinlediğim müzik türünden rahatsız olabilir diye düşünüyorum. Bazen de komşularımız arasında dinlenenler ya da hasta olanlar vardır, diye vazgeçiyorum.

Haklar ve sorumluluklar birbirinin zodu değildir. Aksine birbirini tamamlıyacaktır. Hepimizin birer bireyiz ama aynı zamanda bir toplumda yaşıyoruz. Toplumun bir parçası olarak, hem haklarımızı korur hem de sorumluluklarımızı yerine getiriz. Müzik dinlemek benim haklarımdan birisidir ama başkalarının haklarına da saygılı olma sorumluluğum vardır.

Bence haklar, sorumluluktan daha önemlidir. Hak, yasal ya da ahlaki olarak sahip olduğum şeylerdir. Haklarımı sınırsız kullanırım. Sorumluluklarımı yerine getiririm. Ama öncelikle sahip olduğum haklarımı kullanırım. Müzik dinlemeyi ben de çok seviyorum. Her ortamda da bu hakımı kullanıyorum.

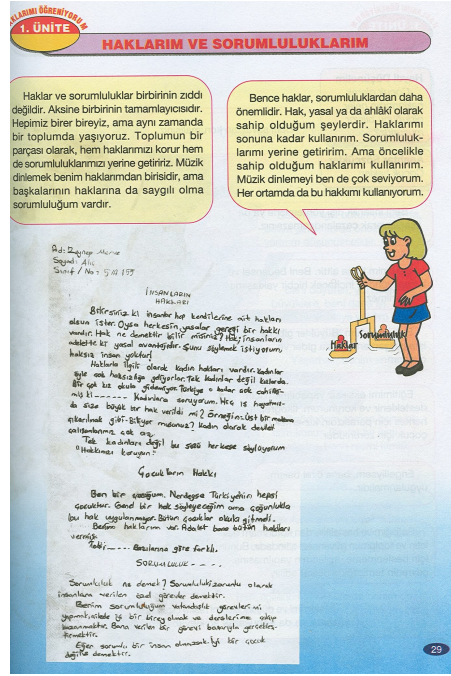
Hak:
Adaletin bir canıyla sağladığı kazanç.
Sorumluluk:
Kişinin kendi davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi

► Zeynep ve Timur'un hak ve sorumluluk hakkındaki görüşlerine katılıyor musunuz?

Foto 3: Uygulama Sayfası (MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı)

Eğitimde kavram eğitiminin önemi herkes tarafından bilinmektedir. Özellikle ilk kez karşılaşılan bir kavramın öğrencilere kazandırılmasında eğitimcilerin farklı görüşleri vardır. Yeni hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında işlenecek konuda öğrencilerin ilk kez karşılaşıacağı kavramlar “**Anahtar Sözcükler**” diye bir kutu içerisinde verilmiştir. Anahtar sözcüklerin metinde ilk kez geçtiği yerde genel yazı karakterine uygun bir şekilde “**koyu**” olarak yazıldığı, sonra sözlük anlamından farklı olarak, oluşturmaya uygun bir ifade ile verildiği görülmüştür.

Öğrencilerin kitap okurken gözlerinin çabuk yorulması kitap okumalarını

engellemektedir. Bu nedenle sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında sayfa tasarımı olarak çift sütun şeklinde bir yazım işlemi tercih edilmiş, böylelikle sorunun önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Kitaplarda öğrenmeyi destekleyici, öğrencilerin her gün karşılaşılabilecekleri olayların yer aldığı gazete haberleri, resim, fotoğraf, anekdot, anı, mektup vb. gibi kaynaklara “birinci el kaynak” olarak yer verilmiştir (Foto 4).

Foto 4: *Haklarım ve Sorumluluklarım Sayfası*
(MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı)

Kitaplarda yer alan öğrenmeyi destekleyici materyallerin altına interaktif sorular yerleştirilmiştir. Oysa daha önce okutulan ders kitaplarında bu tür materyaller daha tartışma özelliğinde kullanılmaktaydı.

Kitaplarda zaman, öğrencilerde kariyer bilinci oluşturabilmek için metinlerde ve sayfa düzenlerinde bu yaklaşıma uygun mesleklerle tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken toplumda kabul gören belirgin meslekler öne çıkarılmamıştır. Bu da öğrencilerde bütün mesleklerin önemli ve saygın birer meslek olarak görülmesine katkı sağlaması açısından son derece önemlidir.

4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında konunun özelliği ve kazanımın mümkün olduğu ölçüde Türk Eğitim Sistemi'nde son derece önemli olan belirli gün ve haftalar, konuya yayılarak işlenmeye çalışılmıştır. Böyle bir yaklaşımın öğrencilerin “İyi vatandaş, iyi insan” olarak yetişmelerinde olumlu katkılar sağlayacağı da ortadadır.

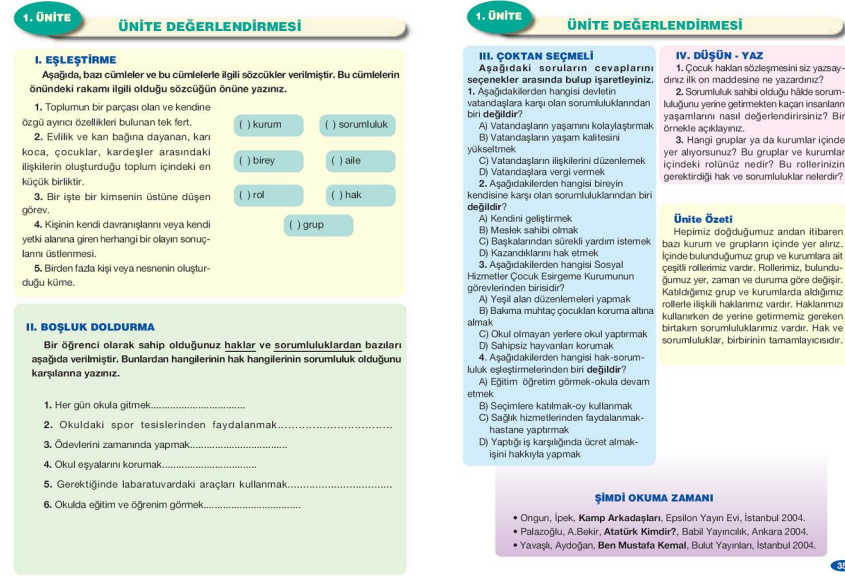

Foto 5: Ünite Değerlendirme Sayfası (MEB, İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı)

4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ünite sonlarında farklı ölçme tekniklerinin yer aldığı bir “ünite değerlendirme” sayfası yer almaktadır (Foto 5). Bu bölümde yer alan ölçme sorularının cevapları kitapta direkt olarak yer almadığı için ezberci bir yaklaşımla bunları cevaplamak pek olası değildir. Özellikle “düşün-yaz” kısmında yer alan iraksak ve yakınsak sorular, yaratıcı düşünme çıkarıcı özellikte olduğundan, öğrencileri bilgilerini kullanarak düşüncelerini açıklamaya yönlendirmektedir. Bu durum öğrencilerin düşünen ve düşündüklerini açıklayan, çağdaş

toplumlardaki bireylerin özelliklerini kazanarak yetişmeleri hedefi açısından son derece önemlidir.

Ünite değerlendirmesi kısmında ünite özetine de yer verilmiştir (Foto 5). Bu şekilde çeşitli gerekçelerle öğrenme ortamında oluşan kopuklukların önüne de geçilmeye çalışılmıştır.

Ünite sonlarında yer alan ve daha önceki ders kitaplarında bulunmayan “Şimdi Okuma Zamanı” adlı bir kısma yer verilmiştir (Foto 5). Bu kısımda ünitenin özelliğine uygun hedeflenen kazanımlara erişilebilmesi için çocukların seviyesine uygun kitaplar önerilmiştir. Bu tür bir yaklaşım hem öğrenmeyi desteklemesi hem de okuma alışkanlığı kazandırması açısından son derece çağdaş bir yaklaşımdır.

6. SONUÇ

2004 yılında Talim Terbiye Kurulu Bakanlığı tarafından kabul edilerek uygulanmaya başlanan Sosyal Bilgiler Programı (4, 5, 6, 7. sınıflar) ile Türkiye’de sosyal bilgiler öğretimi konusunda yaşanan sorunların çözümüne yönelik yeni uygulamalara yer verilmeye çalışılmıştır. Öğretimde öne çıkarılan birinci el kanıt, örneklemlerde çocukların her gün görebileceği, tanık olabileceği verilerin kullanılması, kariyer bilinci oluşturmak için çalışmaların yapılması ile öğrenciler bilgiyi yaşayarak-görerek öğrendikleri için okuldan mezun olduktan birkaç yıl sonra, “Bu kadar hevesle öğrendiğim şeylerin hiçbir anlamı yok” ve “Yaptığım işlerle, ilgi duyduğum şeylerle, ne olmak istediğimle hiçbir ilgisi yok” gibi ifadeleri kullanmamaları hedeflenmiştir.

Bilimsel süreç becerilerini temsil eden görsel unsurlar ve içerikler daha donanımlı hâle getirilmelidir. Örneğin, I. Üniteye verilen “haklarım ve

sorumluluklarım” sayfalarında geçen **insan hakları** terimi bu konu hakkında dördüncü sınıf derlerinde yer alan konulara göre değerlendirildiğinde; daha önce bu konular hakkında bir alt yapı oluşmadan kısa sürede bu konuların verilmeye çalışılması 5. sınıf öğrencilerinin seviyesinin üzerinde kalmış gibi görülmektedir.

Yeni program doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında öğrenci başarısının ölçülmesinde ölçüt, tek başına sözlü ve yazılı sınavlara bağlanmamaktadır. Çağdaş ölçme yöntemlerinin önde gelen metotlarından olan performansa dayalı ölçme yöntemleri kullanılmaktadır. Bununla da bir kısım öğretmen ve okul müdürlerinin, öğrenci başarısızlığında ileri sürdükleri, “*Öğrenciler tembel ve aptal*” bahanesini geçersiz kılacağı düşünülmüştür. Bu program ve ders kitapları ile toplumumuzda bilginin, toplumun merkez kaynağı haline gelmesi durumunda, okulun sorumluluğunun tembel öğrencilerle zayıf öğrencileri de kapsayacağı varsayılmıştır. Bu durumda, performans veren okullarla, performans veremeyen okullar olabilir. Performans gösteren okullar öğrencilerine başarıyı tattırdıkları için bu onlarda tiryakilik yaratacaktır. Zira başarı, tiryakilik yapan bir konudur.

Süreç becerilerinin etkinlikler boyunca dağılımı sistematik bir şekilde verilmeye çalışılmışsa da, süreci de öğreten bir sosyal bilgiler öğretimini desteklemek için gelişime açıktır. Kitabın öneriler doğrultusunda geliştirilmesi tek başına yetersiz kalabilir. Ders kitabı öğretmen kılavuz kitapları, öğrenci çalışma kitapları ve bilgisayar destek materyalleri ile bütünleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akyüz Yahya. (1993), **Türk Eğitim Tarihi**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yay.
- Alkan, Cevat. "Sosyal Bilimlerin Öğretiminde Yenileşme Eğilimleri", **Eğitim ve Bilim**, 9:49, Mayıs 1984, s.3-9.
- Binbaşıoğlu, Cavit. (1982), **Eğitim Düşüncesi Tarihi** Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, Cavit. (1995), **Okullarda Öğretim Sorunları**, Ankara: Eğitimder Yayıncılık.
- Downey, Marine. (1986). "Time, space, and culture". **Social Education** 50: 490-501.
- Gümüş, Erkan. (2004), "Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarına Bir Bakış", İstanbul: **Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, s.83–87.
- Kaltsounis, Theodore. (1987), "Teaching Social Studies In The Elementary School", **The Basic For Citizenship**, Englewood,
- Kılıç, A., Seven, S. (2002), **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kula, O.B. (1988), "Ders Kitabının Yapımında Gözetilen Bilim, Kuramsal ve Didaktik Çerçeve", **Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi** 2, 1(2): 97-107
- Kızılcıoğlu, Alaattin. (2006), "Orta Öğretim Ülkeler Coğrafyası Ders Kitaplarının Niteliklerini Artırmaya Yönelik Öneriler", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Balıkesir.
- Kızılcıoğlu, Alaattin. (2003): "Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri", İstanbul: **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı:8,
- King, J. David. (1987), "Delay persists in social studies reform, but signs point to headway just ahead". **ASCD Curriculum Update** (August): 1-8.
- McGowan, Tom, and Guzzetti, Barbara. (1990), "Promoting Social Studies Understanding Through Literature-Based Instruction" Source: **Social Studies**, January/February 91, Vol. 82, Issue 1, p. 16-22.

MEB 1932, 1962, 1968 Programlar›

Milli Eğitim Bakanlığı (1997),. “İlköğretim Okulu Programı”. Ankara: **MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü**, ss.327-364.

_____. (1998), "İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı", **Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi**, s. 2487.

MEB. (2005 a), **İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı**. İstanbul,

MEB. (2005 b), **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı**. İstanbul,

Parker, William. (1989). “Participatory citizenship: Civics in the strong sense”. **Social Education** 53: 353-54.

Ravitch, D., and C.E. Finn, Jr. (1987). **What do our 17-year-olds know?** A report on the first national assessment of history and literature. New York: Harper & Row.

Sönmez, Veysel. (1996), **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Pegem Yay.

Sözer, Ersan. (1998), **Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.

Şahin, Cemalettin. (2003), **Konu Alan› Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şefik Yaşar, (2005), “Sosyal Bilgiler Programı Ve Öğretimi, 2005”, **Eğitimde Yansımalar VIII, Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**

Tekışık, H.H. (1986), “Ders Kitab› Nedir, Seçimi Nasıl Olmalı?”, **Çağdaş Eğitim**, 11(110): 1-3.

Tertemiz, N., Ercan, L. ve Kayabaşı, Y. (2001), **Konu Alan› Ders Kitab› İnceleme Kılavuzu** (Sosyal Bilgiler 4-8, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 4-8, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 4-8), Ankara: Nobel Yayınevi.

Weinbrenner, Philipp. (1992), “Methodologies of textbook analysis used to date”. **History and Social Studies: Methodologies of Textbook Analysis** (edited by H. Bourdillon), Swets & Zeitlinger, Amsterdam.